

GAZETECİLİĞİN VE TÜRK YAZILI BASINININ
KISA TARİHSEL PERSPEKTİFİ
(Bölüm III)

Suat GEZGİN*

Short Historical Perspective of Journalism Print Media

In this article the history of journalism and Turkish print media is analysed briefly. And also brief information is given about leader newspapers Turkish print media and censorship. Finally, the recent situation and role of Turkish print media is analysed. This article is divided into three parts because of its length.

In this issue, the censorship in Turkish print media and the recent situation and role of Turkish print media is analysed.

Key words: *Turkish Print Media, Journalism Print Media.*

Türk Basınında Devlet Sansürü

Türk basınında hemen her dönem devlet denetiminden söz etmek olasıdır. Türkiye’de basın alanında ilk düzenleme doğrudan gazeteciler ile bağlantılı olmayıp matbaalarla ilgili gerçekleştirilmiştir. 1857 tarihinde yürürlüğe giren ‘Matbaa Nizamnamesi’ ile matbaa açmak isteyenlere önce hükümetten izin almaları zorunluluğu getirilmiştir. O dönemde gazetelerin çoğunlukla kendi kurdukları matbaada basıldığı düşünülürse, bu nizamnameyle hızla çoğalmakta olan gazetelerin kolaylıkla kurulmasının önüne geçilmek istendiği açıktır.

Osmanlı döneminde gazetecilik faaliyetlerini doğrudan düzenleyen yasa 1864 yılında oluşturulan ‘Basın Tüzüğü’dür.

Bundan sonra, hükümete gazete kapatma yetkisi veren 1867 tarihli ‘Ali Kararname’

yürürlüğe girmiştir. Bu kararnamelerin yürürlüğe konmasındaki amaç, basın yoluyla hükümet aleyhtarı fikirlerin yayılmasını önlemektir. Osmanlı İmparatorluğu’nda basın özgürlüğü açısından olumlu gelişme I. Meşrutiyet’in yürürlüğe girmesiyle görülmüştür (1876). Bu dönemde kabul edilen Kanuni Esasi’nin 12’nci maddesinde “Matbuat kanun dairesinde serbesttir” hükmü yer almaktadır. Ancak bu dönem kısa sürmüş, II. Abdülhamit 1878 yılında Rusya ile olan gerginliği öne sürerek savaş hazırlıklarına başlamış ve Meclisi kapatmıştır. Ancak Türk basınının bu dönemde de

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı.

tam anlamıyla bir özgürlüğe kavuştuğunu söylemek doğru olmaz. 1908 yılında özgürlük söylemiyle iktidara gelen İttihad ve Terakki Partisi döneminde de basın, üzerindeki baskıdan tam anlamıyla kurtulabilmiş değildir.

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de Türk basınında bu kısıtlı özgürlük ortamı devam etmiştir. 1925'e kadar olan dönemde basın bir nebze rahat etse de, Şeyh Sait ayaklanmasının ardından, böyle bir olaya yeniden ortam hazırlanmaması için tedbirler almayı uygun gören Cumhuriyet Hükümeti, Mart 1925'te kabul ettiği 'Takrir-i Sükun' yasasıyla basını sıkı denetim altına almıştır. Bu sıkı denetimden en fazla etkilenen de İstanbul basını olmuştur. Yine 1931 yılında kabul edilen '1931 Matbuat Kanunu'nun uygulandığı dönemde ve bunu izleyen yıllarda, özellikle II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1938-1946 yılları arasında Türk basını üzerindeki sıkı denetimden kurtulamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, 1950 yılında kabul edilen ve günümüzde üzerinde yapılan çeşitli değişikliklerle halen yürürlükte bulunan 5680 sayılı Basın Kanunu kabul edilmiş, bu kanunla Türk basını üzerindeki baskı oldukça azalmıştır. Özellikle, 1946-1954 döneminde Türk basını, ülkedeki demokratikleşme çabaları sayesinde rahat bir nefes alabilmiştir.

Bundan sonraki yıllarda ise, gazeteciler üzerindeki baskı yeniden artmış, iktidarda bulunan Demokrat Parti yönetimi, muhalefeti destekleyen ve kendi yönetimini eleştiren gazete ve gazetecileri susturmak için çeşitli tedbirlerle başvurmuştur. Üzerindeki baskı sonucu, özgür olarak iktidarı denetleyemeyen ve bu nedenle de halka doğru biçimde haber aktarma görevini tam anlamıyla yerine getiremeyen Türk basınının bu durumu 1960 yılına kadar bu şekilde devam

etmiştir. Bu tarihte, yeni bir Anayasa hazırlanıp, demokratik düzen sağlanuncaya kadar Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuştur. Bu dönemde, DP zamanında alınan basını kısıtlayıcı nitelikteki kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca 1961 yılında gazetecilere çeşitli haklar tanıyan 212 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. 1971'e kadar olan bu süre içinde rahat bir nefes alan Türk basını, bu tarihten itibaren, 12 Mart muhtırasıyla birlikte yeniden sıkı bir denetim altına alınmış, söz ve basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. 12 Eylül 1980'de başlayan üçüncü askeri süreçte de bu durum devam etmiştir. Ancak, 1980'li yılların sonlarında Türk basınında yeniden yeni bir sayfa açılabilmiş, bu şekilde kendisini bugünlere taşıyabilmiştir.

Günümüz Türk Basını

Son 20 yıllık sürece bakıldığında da, ülkede pek çok şeyin değişikliğe uğradığı rahatlıkla görülmektedir. Bu süreçte gerek ulusal gerekse uluslararası konjonktürde değişen ekonomik yapı ve toplumsal yaşam aynı zamanda basının da değişimini tetiklemiştir. 1980 sonrası dönem, gazetelerin kapatılma sıklığı ve gazetecilerin mesleklerinden men edilerek hapse düşmelerinin tedirginliği ile birlikte gelişen toplumsal içerikli mesajlar vermekten uzak, magazin haberleri peşinde koşan, halkın sözcülüğünü yapmaktan vazgeçmiş bir medya olgusunu ülke gündeminin tam ortasına getirip oturtmuştur. Basın, bu dönemde özellikle askerî iktidar baskısı altında 'magazinleşme' olgusunu yaşamış, dolayısıyla toplumsal muhalefetin basın yoluyla sesini duyurmasının önü kesilmiştir.

Bu dönemde, Türk basınında gazeteci kökenli olmayan, çeşitli özel sektörlerden gelerek mesleğe dahil olan iş adamlarının hakimiyeti geçerlilik kazanmıştır. 1980'li yılların sonlarına doğru Kıbrıslı işadamı Asil

Nadir'le başlayan holdinglerin ve büyük sermayenin Türk basınında yer alması olgusu, 1990'larda da giderek ağırlığını hissettirmede hız kazanmıştır. Bu gelişme aynı zamanda, basın alanına holding patronlarının girmesine ve ailelere ait basın kuruluşu geleneğinin de ortadan kalkmasına neden olmuştur. Oysa bundan yaklaşık otuz sene önce Türk basın dünyasında aile adları büyük basın kuruluşlarıyla özdeşleşmiş durumdaydı. Sözcü, Simavi soyadı *Hürriyet* gazetesini, Karacan *Milliyet*'i, Nadi ise *Cumhuriyet*'i anımsatırdı.

Bu tarihten itibaren, tüm dünya basınının en büyük sorunlarından biri durumundaki tekelleşme olgusu, Türkiye'de de kendini göstermekte gecikmemiştir. Birden fazla yayın organına sahip olan ve gazeteyi, bir fikir yayma aracı olarak değil de, yalnızca kâr elde edebileceği ticari bir meta kabul eden yeni patron profili, gazetenin bir gazeteci mantığı yerine tüccar mantığıyla yönetilmesine yol açmıştır.

Büyük sermayenin medyaya yatırım yapması bu alanın bir anlamda muhalefet görevini unutmaması, diğer yandan da izleyici ve okuyucuyu 'müşteri' gibi görmesi sonucunu da doğurmuştur. Böylesine bir yapılanma içinde, çeşitli sanayi kollarında etkinlik gösteren, aynı zamanda medya sektöründe de yer alan büyük kapital sahiplerinin toplumsal fayda uğruna çevre sorunlarına eğilmesi ne ölçüde gerçekçi bir yaklaşım olabilir ki?

Ülkemizde bugün, medyanın içinde bulunduğu konum, toplumsal açıdan değerlendirildiğinde, kendisinden beklenen yerde ne yazık ki değildir. Basın, tekelci sermayenin egemenliğine ve dolayısıyla da sermayenin ilişkileri doğrultusunda siyasi ve ticari odakların güdümüne girmiştir. İçinde

bulunulan yer ve ortaya konulan üretim değerlendirildiğinde pek çok olumsuzlukla karşı karşıya gelinmiştir.

Etkilediği kitle açısından değerlendirildiğinde görsel-işitsel kitle iletişim araçları, ülkemizde geniş coğrafi bölgelere ve geniş halk kitlelerine ulaşabilme olanağına sahiptir. Buna karşın, bugün Türkiye'de ticari yayıncılık alanında kamuya hizmet etme anlayışı oldukça tartışmalıdır. Oysa medyanın ürettiği hizmet türünün yarı kamusal olduğu unutulmamalıdır.

Türkiye'de medya, yapısı gereği, farklı bir alanda faaliyet gösteren özel bir şirket gibi, üretimden sağlayacağı kârı en yüksek düzeye çıkarmak ve kâr marjını bu düzeyde tutmak eğilimi içinde olamaz ve olmamalıdır da. Ticari de olsa medyanın önceliği kamu yararı olmalıdır. Devlet tarafından medyaya sağlanan ayrıcalıkların nedeni bu hizmeti üretmesi esasına dayanmalıdır. Ayrıca medya, yürütmüş olduğu faaliyeti kamusal bir alanda sürdürmesinden dolayı da, kamu çıkarlarını gözetmekle doğrudan yükümlüdür.

Medya, yapısal ve işlevsel özellikleri dolayısıyla kamuoyu ve toplum üzerinde çok geniş ve önemi yadsınamaz bir etkiye sahiptir. Medyanın, salt siyasal iktidar üzerinde değil, aynı zamanda ülkedeki ekonomik iktidar ve /veya iktidarlar, yani tüm tüzel ya da özel kişiler üzerinde de 'halkın denetim gücü' konumuna çıkabilmesi için 'doğru ve güvenilir' bir kimliğe hiç vakit kaybetmeden kavuşması gerekmektedir. Aksi takdirde, bu şekilde sağlıksız gelişim gösteren medyanın gerçek anlamda bir toplumsal duyarlılık ya da denetim sağlayabilmesi ve bu koşullarda da demokrasimizin gereken ilerlemeyi kat edebilmesi hayalden öteye geçemez.

Kaynakça:

- ERTUĞ, Hasan Refik: **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, 2. bs., İstanbul, Sulhi Garan Matbaası, 1959.
- GERÇEK, Selim Nüzhet: **Türk Gazeteciliği**, İstanbul, İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayınları, 1931.
- İNÜĞUR, M. Nuri: **Basın ve Yayın Tarihi**, 2. bs., İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1982.
- KABACALI, Alpay: **Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın**, İstanbul, Literatür Yayınları, 2000.
- KABACALI, Alpay: **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- TOPUZ, Hıfzı: **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1973.